

Анализа – Радојка Бјеливук

АРХЕТИПСКА СЛИКА МОРА У РОМАНУ *СТАРАЦ И МОРЕ*

Појам архетипског у човеку означава онај део човековог бића који је дубоко у њему. Слојеви подсвести указују на другу страну човека, на оно што он у бити јесте. Архетип, у том контексту, представља симбол, представља давнашњу асоцијацију и представу о свету који нас окружује, дакле, то је представа себе самог, свог унутарњег ја. Појмом архетипа у прошлости најуспешније се бавио велики психолог Карл Густав Јунг. „Архетип је средишњи појам Јунгове психоанализе, који означава опште представе проистекле из *колективно несвесног*, какве су нпр. прототипске фигуре мајке, оца, представе о животном циклусу, рађању, смрти итд“ (*Поповић 2007: 56*). Архетип се дефинише као човекова суштина. Све што се једној јединки догађа, све о чему размишља, резултат је рада колективно несвесног које пребива у архетиповима. Архетип, као такав, постаје главни симбол у тумачењу нашег виђења света који нас окружује и у тумачењу, на крају, себе самих, својих навика, својих страхова и немира.

Море, као архетипску слику човека, ваља тумачити са више аспеката. С тим у вези је сам симбол воде. Вода у нашем колективно несвесном има и позитивну и негативну конотацију. Вода у сну има двојно значење: мутну воду тумачимо као симбол доброг, као позитивно дејство, а бистру као симбол негативних сила. Из овог примера видимо да вода добија толику моћ која може управљати нама и нашом вољом. Јунг је о симболу воде рекао: „Провео сам осамдесет година покушавајући да откријем шта је иза воде и све то време био сам у њој“ (*Серано 1994: 129*). Јунг овде воду означава као сам живот, у

чији смисао човек покушава да продре.

Архетип слике мора обухватнији је од наведеног симбола који вода има у сну, јер поред опозиције добро:лоше, позитивно:негативно, узвишено:дemonско, он обухвата и друге представе. Слика мора се најчешће очитује у алегорији самог живота и човековог егзистирања. И овај архетип скрива у себи значење једне силе која утиче на човекову судбину. Поред тога, море представља једно искуство, једну непознаницу за човека. Услед своје просторне огромности, своје дубине која представља мистичност, а која је скривена плавом пучином, море је одувек изазов и предмет размишљања за човека. Мору приписујемо све оне особине које доводимо у везу са самим животом, па отуда и проистекла слика мора као веома важног архетипа у човековој свести. Са друге стране, својом мистичношћу изазива страх од непознатог, а непознато се може реализовати и као претња, што симболу мора приписује и значење смрти.

Роман *Старац и море* Ернеста Хемингвеја јасно ставља у први план симбол воде у човековом поимању себе и света. Неопходно је открити и схватити све тајне које крије водено пространство, једино тада ће се открити и разјаснити животне истине. Међутим, да ли је могуће постићи тако нешто? Овај роман нам управо одговара на ово питање и даје једну другачију визију света у погледу једног старца, који нам својим примером намеће и друкчији концепт мишљења и живљења.

Сам наслов романа упућује већ на спрегу двеју фигура, старца који је на измаку снаге, изнурен и остарио, и мора које представља живот, рађање и бујање. Старац Сантјаго, рибар са Кубе, представљен је као фигура вечитог борца, који никада не посустаје пред препрекама. Свој чамац је доживљавао као чамац који доноси несрећу, јер ће свом малом пријатељу, дечаку Манолину, увек понављати да се дечак налази у чамцу који доноси срећу (*Хемингвеј 1959: 10*). Ова уклетост чамца као да је довела до тога да старац већ осамдесет и четири дана није

уловио ниједну рибу на мору. Ипак, он је уверен да је осамдесет и пет срећан број и да ће му се срећа осмехнути, јер „сваки дан је нови дан“ за Сантјага (*Хемингвеј 1959: 25*).

Старац на почетку за себе каже: „Ја сам необичан старац“ (*Хемингвеј 1959: 11*). Већ тиме се напомиње да прича није о било ком рибару, ономе ко се не удаљава много од обале, ко се чува од бура на отвореном мору и не залази у „интимност“ природе. *Старац и море* је, дакле, роман о старцу који жуди да спозна више, да се сусретне са искушењима, са изазовима који ће му донети ново искуство. Сантјаго се на својој пустиловини отвореним морем у потрази за рибом не упушта само у борбу са природом, већ се упушта у борбу са животом, да би пронашао Смисао. Риболов је његов позив, али и његов живот. Све је у знаку мора, па је чак и „његова кошуља била толико пута крпљена да је личила на једра“ (*Хемингвеј 1959: 15*). Старац се отискује на пучину, далеко од обале. Његова увереност и његов оптимизам долазе до изражаја у свакој његовој мисли. Његова способност да ствари увек тумачи са ведрије стране запажа се још на почетку романа, када разговара са Манолином о бејзбол утакмици и о томе да је Димацо изгубио. Док је дечак помало разочаран, старац случај коментарише кратком опаском: „То је ситница“ (*Хемингвеј 1959: 17*). Старчева психичка издржљивост и помирљивост доћи ће до изражаја у одсудној борби са рибом и за рибу.

Море, као алегорија живота, једино је Сантјагу могло пружити одговор на питања о човековој егзистенцији. Са друге стране, у истој мери, море је и симбол смрти, јер крије опасности и доноси препреке. Јунг је на питање шта је смрт одговорио: „Смрт су *ли* и *тата*. Вода и камен“ (*Серано 1994: 129*). Море је старчев живот, а онај чамац, за који каже да доноси несрећу, он је сам. Старац ће о мору размишљати као о фигури жене, јер о њему размишља:

„...као *о la tar*, како га људи зову на шпанском, кад га

воле. Каткад, они што га јако воле, говоре рђаво о њему, али се ипак увек изражавају о њему као о жени. Неки опет од млађих рибара, који су располагали моторним чамцима купљеним онда када је ајкулина јетра доносила велики приход, говорили су о њему *el tar*, дакле у мушком роду. Говорили су о њему као о такмацу или каквој тврђави, па чак и као о непријатељу. Али, старац је увек мислио о њему у женском роду, као о нечему што може да ускрати или пружи велику милост, и када је било дивље и рђаво, оно ипак није било криво. Месец утиче на њега као на жену, ето, тако је он мислио...“ (*Хемингвеј 1959: 23*).

Овим цитатом објашњено је заправо старчево схватање живота, као тајне која увек остаје до пола скривена за човека, баш као и морске дубине. Море, за које старац тврди да може и да ускрати и да пружи милост, ознака је живота. Старац море не криви ни за шта, оно је благо и нежно, налик жени. Све рђаво резултат је неке друге силе и хтења. Ако ово схватање мора применимо на схватање живота, закључујемо да је човеков живот условљен деловањем силе изван своје власти. Месец утиче на површину мора, па оно често у старчевим очима мења боју: „Вода постаде тамноплава, тако плава да је изгледала скоро grimизна“ или „Море је било сасвим тамно а светлост је стварала призме у води“ (*Хемингвеј 1959: 27, 32*). Море је живот који доноси и победе и поразе, а човек је тај који се мора на прави начин борити.

Симболи који су у блиској вези са симболом мора, јесу симбол рибе, симбол птице и симбол руку. Симбол рибе у овом роману има двојаку функцију. У слици рибе коју старац лови осликано је позитивно начело у коме су осликани сами идеали. Рибе које нападају старчев плен на повратку кући представљају слике зла које вребају сваког човека на његовом „поморском путовању“. То су непријатељи, чији је циљ да униште идеале и поразе човека, баш као што су то ајкуле чиниле откидајући парче по парче сабљарке. Ипак, старац је знао да „човек није

створен за поразе“ и да „човек може бити уништен, али не и поражен“ (*Хемингвеј 1959: 80*). Као крајња и једина могућност опстанка јавља се борба. Старац се надљудском снагом бори да улови рибу и убије је, и у тренуцима кад се пораз чини неминовним, старац се снагом своје вере у неизневереност среће уздиже из пораза у својој врлини истрајности.

Птица, као други симбол, појављује се пред старцем изненада и исто тако нестаје. Она га подсећа на чињеницу да је сам на пучини, отуда ће старац у обраћању птици више пута уздахнути и пожелети да је дечак са њим. Човеку је неопходан пријатељ који ће му олакшати лутање светом у потрази за Смилом. Сантјаго поистовећује човека са птицом и рибом: „Одмор се добро, птичице. Затим одлети и потражи своју срећу као и сваки човек, као и свака птица, као свака риба“ (*Хемингвеј 1959: 43*). Он чак у једном тренутку изјављује да би највише желео да буде риба на дну океана. Сантјаго ће у борби са рибом повредити руке. Симбол руку јавља се као оруђе којим се мења природа и нарушавају закони које је она поставила, те за покушај и уверење да се идеали могу укротити, човек бива кажњен.

У борби званој живот пресудна је нада. Сантјаго сматра да „глупо је не надати се. Поред тога, сматрам то и за грех“ (*Хемингвеј 1959: 81*). Отварање питања о греху доводи до објашњења животног поретка где „доста је већ и то што живимо на мору и убијамо своју браћу“ (*Хемингвеј 1959: 59*). Старац разматра свој положај у односу на рибу, назива је својим братом, али истиче чињеницу да је мора убити како би сачувао свој живот. Избор је коначан: убити рибу и опстати или одустати од рибе и остати поражен. Ако је грех убити рибу, коју је старац убио да би нахранио мноштво људи, онда је све грех. Свет функционише по правилима јачег и истрајнијег у борби, па сам циљ живота и није победа као таква, већ борба сама по себи.

У борби, да поткрепи наду, призива се и молитва. Старац се сећа молитве Богородици и изговара је у себи. Он открива

да је често заборављао молитве, па их изговарао убрзано и механички. Јоланде Јакоби, када говори о противречности људске природе, наводи да „чак и у молитви *Оче наш*, ми молимо Бога да нас не доводи у искушења, тиме признајући да нашу грешност може дозволити или чак захтевати сам Бог у циљу нашег тестирања, у циљу суочавања с нашом 'посрнулом' природом тако да би могли постати свесни ње у потпуности“ (*Јакоби 1996: 117*). Сантјаго покушава изговорити *Оче наш*, али ипак одустаје и изговара у себи молитву Богородици. Јакоби додаје да је „'религиозна функција' психе тесно везана с проблемом савести“ (*Јакоби 1996: 110*). Ако старац размишља о греху као носиоцу свог делања, јасно се поставља и проблематизује питање призивања речи молитве, макар и механички изговорене, у часу кад се страхује од савести. Разрешење ове дилеме савести даје се као оправдање неминовности борбе, јер „сви се међусобно убијају, овако или онако“ (*Хемингвеј 1959: 82*).

Старчева пустоловина на мору може се означити и као његов процес индивидуације, оснажен у старчевој жељи да иде даље од других, да се упусти у борбу, ма како се она чинила *донкихотовском*. Сантјаго себе издваја од осталих рибара, јасно истичући своју предност у односу на њих: „Ако предстоји ураган човек на мору опажа увек дан раније знаке на небу. Они, на обали, не могу их видети јер не знају у шта да гледају“ (*Хемингвеј 1959: 48*). Онај ко се усуди да открије делић више тајне живљења, стећи ће једно искуство и приближити се Смислу. Они који себе ограничавају у површности, који се не усуђују да се боре против смрти, нису спремни за процес индивидуације. Крај романа најављује завршну фазу Сантјаговог процеса индивидуације. Он сања лавове. Символика овог сна је у блиској спрези са архетипском сликом мора као визијом живота и смрти. Лав постаје симболом снаге, непосустајања и издржљивости. У том семантичком слоју јавља се и у Сантјаговом сну.

Роман *Старац и море* доноси једну нову животну филозофију, чији је носилац старац рибар, Сантјаго. Он је оличење воље и снаге, а његова пловидба представља образац који свака јединка треба да следи на свом путовању. Старац успева да врати само скелет рибе. „Ако би се овај роман примио као алегорија отуд би огољени скелет сабљарице представљао узалудност људске егзистенције. Али старац не очајава“ (*Остојић 1959: 143*). Живот није само помирљивост и прихватање несреће, већ треба умети призвати срећу, учинити свој чамац чамцем који призива срећу. Море ће увек бити непредвидиво, доносити олује, рађати велике ајкуле. Рибар мора научити да се бори за плен и опстанак, јер борба је оно што израста изнад свих победа и пораза да означи једини смисао човековог бивствовања.

О АУТОРКИ ЕСЕЈА

Радојка Бјеливук рођена је 18. августа 1991. године у Великој Кладуши, у Босни и Херцеговини. Дипломирала је, мастер студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на групи Српски језик и књижевност.

Узори у писању су јој Милош Црњански, Растко Петровић и Бранко Миљковић, а у њеном писању видљиви су утицаји и Карла Густава Јунга и Сигмунда Фројда.

Живи у Рековцу.